

Автор–учасник подій у сучасній українській воєнній документалістиці (на прикладі серії книг «Звіт за серпень '14», «Ловайський щоденник», «Савур–Могила»)

Аліна Червінчук,

аспірантка 3 року навчання, факультету журналістики, реклами та видавничої справи Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

e-mail: alinachervinchuk@gmail.com

У дослідженні представлено аналіз українських документальних творів про війну на Сході України, зокрема акцентована увага на їхніх основних характеристиках. Визначено роль автора, який був очевидцем і учасником подій, що реконструюються у книгах. Головним підґрунтям документальної прози визначено факт реальної дійсності та осмислення подій автором–учасником. Проаналізовано серію книг про війну, автори яких були учасниками подій на Сході України; визначено комунікаційні наміри оповіди, авторську позицію.

Також зазначено, що кожен із авторів реконструює картину подій, очевидцем яких став, по-своєму; важливим є психологічний стан у кульмінаційні моменти оповіди; окремі суб'єктивні враження формують інтерсуб'єктивну картину дійсності.

Ключові слова: воєнна документальна проза, позиція автора, автор–учасник, комунікаційні наміри, інтерсуб'єктивна картина.

Актуальність дослідження. Постановка проблеми та її зв'язок з науковими і практичними завданнями. Актуальність дослідження полягає в тому, що в сучасному соціокультурному середовищі документальна проза набуває нових ознак; характерним є не так подача хронікальних довідок про перебіг подій, як художнє обрамлення творів.

Життя в умовах війни провокує виникнення нових форм осмислення подій на Сході України, авторський погляд та його рефлексії щодо подій; публікація не тільки щоденників, записок військових, але й романів, повістей, збірок есеїстики тощо. *Науковий інтерес* пояснюється тим, що осмислення війни представлено авторами, які стали очевидцями та учасниками подій; феномен *новітньої* воєнної документалістики в умовах військового конфлікту потребує не фрагментарного, а повноцінного аналізу.

Мета дослідження – проаналізувавши серію книг про війну на сході України, визначити роль автора та його позицію стосовно подій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як зауважив М. М. Бахтін, людина є організуючим формально-змістовим центром художнього бачення, причому *конкретна* людина з її ціннісними орієнтаціями у світі [1, 172]. Саме тому в сучасній воєнній документалістиці першочерговий інтерес викликає постать автора, його позиція спостерігача/учасника щодо подій, які він описав у своєму творі; осмислення конкретних подій, свідком/учасником яких він став (психологічний стан та реакція на ці події); ставлення до того, що він описав, на чому акцентував увагу (на зовнішньому світі, окремих персонажах чи власних внутрішніх переживаннях); які уявлення про війну та людину в умовах війни в нього виникли.

Як зазначає у своїй праці Н. О. Сівакова, своєрідність документального матеріалу полягає в тому, що в ньому є *людська* природа факту, «цінність якої полягає не в конкретності деталей, а точності передачі *психологічного стану людей*, які потрапили в певні пласти об'єктивного руху історії» [5, 140]. Тобто фундаментом для документалістики є *факт* реальної дійсності й *людина*, яка завдяки своїй пам'яті (учасник/очевидець подій) реконструює на сторінках твору крізь призму власного світобачення знакові події/явища.

Л. Я. Гінзбург, досліджуючи психологічну прозу, зауважує, що література спогадів, автобіографій, сповідей і «думок» завжди веде

«пряму мову» про людину і відчутною є присутність автора [2, 9–11]. Цю думку можемо пояснити тим, що автор є свідком подій, які відбуваються навколо нього, він переказує думки інших учасників, передає атмосферу того, що бачить. Однак він бачить лише частину всього/ знаходиться в конкретному емоційному стані (наляканий, злий, у відчаї тощо), що суттєво впливає на його сприйняття та трактування подій.

Важливим є те, що в книгах демонструється досвід людей, які «зустрілись» із війною не з позиції пасивних спостерігачів, а з позиції *безпосередніх учасників* подій, що вони описують, намагаються пригадати та презентувати власне світобачення читачам, тому доречним вважаємо використовувати термін *«автор-учасник»* (об'єднує всіх авторів не простір, а життєвий досвід в умовах війни).

Виклад основного матеріалу дослідження. Серія книг, обраних для аналізу, є спогадами учасників про військові дії на Сході України з 2014 року. Розпочнемо аналіз із книги «Звіт за серпень '14» Андрія Сиви. Автор книги з позивним «Плохіш» є добровольцем 24-го окремого штурмового батальйону «Айдар», служив санінструктором. Структура збірки побудована на окремих історіях, об'єднаних в єдине ціле; конкретні події стали приводом для осмислення та розгортання оповіді. До прикладу, у главі «Рейд» автор розповів про батальйон, у якому служив, різних людей (учителі, науковці, лікарі, банківські службовці, будівельники, таксисти), які потрапили на службу без будь-якого досвіду. Впродовж всієї збірки відчутною є позиція автора стосовно конкретних подій, проблем. До прикладу, з іронією він характеризує людей, які служать разом з ним, вважаючи, що «більшість з перелічених сюди привела вроджена (чи набута) вава в голові» [6, 7] і одночасно називає їх «справжніми людьми» [6, 7]. У книзі акцент не на побутовому житті військових, а власне на перебігу військових дій, опису конкретних боїв, штурмів, розвідок, історій про жертви, коментарі інших учасників про бої, підкрплення оповіді фотографіями.

Автор демонструє історії людей, які служили разом із ним, військові/лікарі/медсестри (вказує імена й подає їхні фотографії). Присутній натуралізм, деталізація щодо травм, жертв, опис того, як проходить операція (історія про військовослужбовця з позивним «Сивий», який утратив ногу під с. Хрящуватим). Також акцент на проблемах армії, що стосуються забезпечення технікою; ставленні до солдатів з боку командування (інтерпретація автора подається в достатньо грубій іронічній формі «солдат – то є debil, а солдат-доброволець – то еталонний debil у сферичному кубі» [6, 100]), проблеми зі зв'язком, відсутність інформації про перебіг подій у інших точках. Відірваність від світу, життя героїв у вакуумі без будь-якої комунікації зі світом – відчутною є значна емоційна напруга та психологічний стан бійців.

Автор демонструє власне ставлення до війни як явища, порівнює її із запахами. У його уявленні «війна – це жахливий сморід; пил на зубах, піт, перемішаний із брудом, запах пороху, свіжого м'яса та дешевих цигарок...» [6, 53]. Упродовж оповіді відчутним є переміщення в просторі: від с. Хрящуватого під Луганськом до бункеру «Титан» поблизу с. Щастя.

Історія реперезентується через спогади учасника подій із позивним «Плохіш», характерна сконцентрованість на знакових подіях під час боїв під с. Хрящуватим та с. Щастям. Автор «пригадує» події, які з ним відбулися, тому увага направлена на конкретні проблеми та переживання, які він запам'ятав через кульмінаційність та сильні емоційні враження. Андрій Сова впродовж своєї оповіді акцентує увагу на тому, що «воювати можна поки є надія, саме вона підштовхувала» протягом усієї афери (мав на увазі оточення Луганська) [6, 31]. Оповідні наміри – продемонструвати читачеві картину тих подій, що сталися з бійцями батальйону та з оповідачем, розповісти власну історію та за допомогою цього сформувати в читача образ військового в умовах війни.

Оповідь у книзі «Іловайський щоденник» Романа Зіненка починається з історії про те, як він став добровольцем і опинився у батальйоні Дніпро-1. Автор, колишній морський піхотинець, описує події, починаючи з серпня 2014 року (червень-липень знаходився в Маріуполі), потрапив та вижив в «Іловайському котлі». Характерною є оповідь у хронологічній послідовності (події з 16 серпня до 31 серпня 2014 року); очевидним є досвід автора як військового через використання професійної військової термінології, конкретне вказування завдань командира й детальний опис того, як їх виконали. Деталізація стосується й перебігу операцій, штурмів під с. Виноградним; конкретно вказує причини невдач (проблеми з технікою та відсутність зв'язку).

Відчутним є переміщення оповідача разом із бійцями у просторі: спроба ввійти до Іловайська – повернення до с. Старобешового, с. Придорожнє – розвідка щодо підозрілих осіб, с. Многопілля – збирали докази присутності російських військ на території України, як потрапили до «кривавого коридору», перемістилися до с. Новокатеринівки, а потім до Волновахи. Окрему увагу автор приділяє «кривавому коридору» під час виходу з Іловайська. Емоційно, натуралістично, детально оповідач демонструє картину того, як відбувався мінометний обстріл із боку бойовиків, вибухи, як наслідок – незліченні смерті, неспроможність нічого вдіяти. Автор демонструє, як війна змінює людину, її ставлення до навколишнього світу, змушує обирати, що є пріоритетним – життя чи смерть (пригадує як 20 бійців покинули батальйон за власним бажанням після невдалого штурму Іловайська), що війна – це і є смерть. Для Романа Зіненка війна це: посттравматичний синдром [3, 260], неможливість комфортно відчувати себе в мирному житті через тягар пережитого військового досвіду; незліченні смерті бійців (подав перелік усіх бійців, які загинули в Іловайському «котлі»).

Книга «Савур-Могिला» демонструє спогади учасників подій Максима Музики, Андрія Пальваля та Петра Потехіна. Двоє авторів –

Максим Музика (волонтер) та Андрій Пальваль (розробник програмного забезпечення) – добровольці без військового досвіду описують події з серпня 2014 року. Петро Потехін – кадровий військовий, офіцер-десантник, направлений на Схід з весни 2014 року.

Книга розділена на три розділи, окремі щоденникові записи структуровані та об'єднані кожним із авторів в єдине ціле. Акцент на тому, що людину змушує йти на війну, особливо тих, хто не «розуміється на військовому ремеслі» [4, 66]; що головним є «встигнути заскочити в ямку до свисту» [4, 99] або «просто падати» [4, 99]; простежується думка про те, що до війни зникає і оповідач, і інші герої «обстріли стають фоном, а бої епізодами на фоні непоказного воєнного життя» [4, 138]; як змінюється ставлення до власного минулого та самоідентифікації/самосприйняття. Андрій Пальваль детально розповідає, як потрапив до полону 31 серпня та зміг утекти, власні переживання та емоції інших бійців. Кожен із авторів намагався передати читачеві власні спостереження, пригадуючи окремі кульмінаційні події, які відбулися з ними; трьох авторів об'єднує те, що всі описують бій під Савур-Моголою з власної позиції.

Автор формують свій суб'єктивний світ під назвою «війна», цей світ обмежений і в просторовому, і смислово сенсі: автори не всюдисущі, можуть описувати/аналізувати/давати оцінку тільки тим подіям, які бачили на власні очі та закарбувалися в їхній пам'яті; вони не знають, що відбувалося в інших точках фронту, тому й не сформуєть власноруч повної картини війни. Однак окремі суб'єктивні враження щодо війни характеризуються певною спільністю – усі автори пережили війну та для всіх головними асоціаціями щодо війни є «жертви» та «смерть», тому окремі світи кожного автора формують інтерсуб'єктивний світ.

Провівши дослідження, зауважимо, що в усіх книгах описуються факти реальної дійсності (події під Іловайськом, Щастям, Савур-Моголою); автори є безпосередніми учасниками подій; описують

конкретний часовий проміжок; кожен демонструє власне бачення подій, що забезпечує множинність точок зору. Для всіх книг характерною є лінійна організація оповіді; окремі спогади об'єднані в єдине ціле або автор формує оповідь на основі щоденникових записок у хронологічній послідовності. Історії репрезентуються через враження конкретних оповідачів, концентруються на суб'єктивних емоційно насичених враженнях від подій та формують інтерсуб'єктивну картину із цих вражень.

Висновки та перспективи дослідження. Дослідження документальної прози як форми репрезентації воєнних дій дає змогу визначити комунікаційні наміри авторів, які стали свідками складних для осмислення подій, визначити характерні риси прози, сконцентрованої на конкретних фактах реальної дійсності. Кожен із авторів демонструє власне бачення подій, учасником і очевидцем яких став, із окремих історій формується колективна історія про кульмінаційні події на Сході України. У перспективі варто було б здійснити компаративний аналіз прози цього спрямування.

Література:

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – 2-е изд. – Москва : Искусство, 1986. – 445 с.
2. Гинзбург Л. Я. О психологической прозе / Л. Я. Гинзбург. – М. : Intrada, 1999. – 413 с.
3. Зіненко Р. А. Гловайський щоденник / Р. А. Зіненко; пер. з рос. Т. В. Разсадкіної; передмова Є. Положія; фото М. Лисейка, М. Левіна. – Харків : Фоліо, 2017. – 282 с.
4. Музика М. І. Савур-Могила / М. І. Музика, А. М. Пальваль, П. Г. Потехін. – Харків : Фоліо, 2017. – 316 с.
5. Сивакова Н. А. Специфика эволюции документальной литературы в XX веке / Н. А. Сивякова // Веснік Мазырскага дзяржаунага

педагогічного університету імя І. П. Шамякіна. – 2014. – № 3 (84). – С.141–142.

6. Сова А. Звіт за серпень '14 / А. Сова. – Харків : Фоліо, 2017. – 156 с.

УДК 007: 355.2: 092: 070

DOI 10.18524/2308-3255.2018.24.137322

Автор–участник событий в современной украинской военной документальной прозе (на примере серии книг «Звіт за серпень '14», «Іловайський щоденник», «Савур-могила»)

Алина Червинчук,

аспирантка 3 года обучения факультета журналистики, рекламы и издательского дела Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
e-mail: alinachervinchuk@gmail.com

В исследовании представлен анализ украинских документальных произведений о войне на востоке Украины, в частности акцентировано внимание на их основных характеристиках. Определена роль автора, который был очевидцем и участником событий, реконструированных в книгах. Главной почвой документальной прозы определено факт о реальной действительности и осмысления событий автором–участником. Проанализирована серия книг о войне, авторы которых были участниками событий на Востоке Украины; определены коммуникационные намерения повествования, авторская позиция.

Также указано, что каждый из авторов реконструирует картину событий, очевидцем которых стал по-своему, важно психологическое состояние в кульминационные моменты повествования; отдельные субъективные впечатления формируют интерсубъективную картину действительности.

Ключевые слова: военная документальная проза, позиция автора, автор–участник, коммуникационные намерения, интерсубъективная картина.

Author-participant in modern Ukrainian military documentary (on the example of a series of books «Zvit za serpen'14», «Ilovayskiy schodennik», «Savur-Mohila»)

Alina Chervinchuk,

PhD student of the Department of Journalism, Advertising and Publishing

Odessa I. I. Mechnikov National University

e-mail: alinachervinchuk@gmail.com

The study presents an analysis of views on the phenomenon of documentary prose, in particular, attention is focused on the main characteristics of such works. The peculiarity of such prose is the installation of authenticity, psychologism, subjectivism, a clear assessment of the author of the events that he describes. It is noted that the main problem is the lack of specific and perfect classifications of documentary works that can be used for new documentaries. The main ground of the documentary prose is the fact about the reality and understanding of the events by the author-participant. Analyzed a series of books about the war, the authors of which were participants in events in Eastern Ukraine; the communication intentions of the narrative, the author's position are defined. Having conducted the research, we noticed that all the books contain documentary features: the facts of reality are described (events near Ilovaisk, Schastya, Savur-Mohila), the authors are witnesses of the events through their direct participation; describe a specific time period; each demonstrates his vision of events, provides a multiplicity of points of view. All books are characterized by linear narrative organization; individual memories are combined into a single whole or the author forms a story based on diary notes in chronological order.

It is also indicated that each of the authors reconstructs the picture of events, which became an eyewitness in his own way, the psychological state is important at the climaxes of the narrative; separate subjective impressions form an intersubjective picture of reality.

Keywords: military documentary prose, author's position, communication intentions, intersubjective picture.

References:

1. Bahtin, M. M. (1986). *Estetika slovesnogo tvorchestva* [Esthetics of verbal creativity]. Moscow : Iskusstvo [In Russian].
2. Hynzburh, L. (1999). *O psikhologicheskoi proze* [About psychological prose]. Moscow : Intrada [In Russian].
3. Muzyka, M. I. (2017). *Savur-Mohyla*. Kharkiv : Folio [In Ukrainian].
4. Sivakova, N. A. (2014). *Spetsifika evolyutsii dokumentalnoy literatury v 20 veke* [Specificity of the evolution of nonfiction in the 20th century]. *Viesnik Mazyrskaha dziariavnaha piedahahichnaha ýniviersiteta imia I. P. Šamiankina*, №3 (84), pp.141–142 [In Russian].
5. Sova, A. (2017). *Zvit za serpen 14*. Kharkiv : Folio [In Ukrainian].
6. Zinenko, R. A. (2017). *Ilovaiskyi shchodennyk*. Kharkiv : Folio [In Ukrainian].